

Milosrdenství v modlitbách pokání byzantského euchologia

Tomáš Mrňávek

Abstrakt

Byzantská tradice, tak jako další liturgické tradice, nabízí velké množství modliteb, kde se odráží víra, naděje a láska. Svátost smíření, pokání je jedinečnou a nenahraditelnou příležitostí, kde se kající setkává s milosrdným a laskavým Ježíšem, jenž touží po spáse každého člověka a je jako dobrý pastýř připraven obětovat vše. Předložené texty budou mapovat tento iter Božího milosrdenství od 8. století do 18. století, kdy se vyvíjel obřad svátosti pokání v byzantské tradici. Svou úlohu zde sehrávají rovněž mniši, duchovní otcové nebo-li starci, kteří vystupují jako spolehliví terapeuti duše i ducha a prostředníci boží milosti.

Klíčová slova: byzantská tradice, liturgie, pokání, milosrdenství, euchologion

Abstract

The Byzantine tradition, similarly to other liturgical traditions, offers a great variety of prayers that display faith, hope and charity. The Sacrament of Reconciliation, Penance, is a unique and irreplaceable opportunity for the penitent to meet the merciful and kind Jesus who wants that all people are saved and, as a good shepherd, is ready to sacrifice all. The presented texts would describe this *iter* of the mercy of God from the 8th to the 18th century when the rite of the Sacrament of Penance was developing in the Byzantine tradition. Significant is also the role of monks, spiritual fathers or elders (“startsy”) who act as reliable therapists of soul and spirit as well as mediators of the God’s mercy.

Keywords: Byzantine tradition, liturgy, Penance, mercy, euchologion

Byzantská liturgie nabízí široké spektrum modliteb, kde je krásně vyjádřena víra, naděje a láska jak osob které se modlí, tak adresátů, pro které jsou určeny.¹ Svátost pokání je jedinečnou příležitostí, kde se kajícíník setkává s milosrdným a laskavým Hospodinem. Předložené modlitby budou mapovat tento iter Božího milosrdenství od 8. století do 18. století, kdy se vyvíjel obřad svátosti pokání v byzantské tradici, a byly komponovány příslušné modlitby.

Na počátku ve východní církvi² nebyla svátost pokání běžně slavena. Pokání bylo výjimečným prostředkem k získání odpuštění pro skutečně velké či těžké hříšníky a udělovalo se veřejně.³ Mezi nejtěžší, hlavní hříchy patřila pouze *vražda, cizoložství a apostaze*. Kromě této prvotní řádné praxe pokání, existovala také praxe mimořádná, která nabývala na důležitosti a konala se častěji a to soukromou formou.

Nejstarší praxe pokání světských kostelů (t. j. farních a katedrálních) je zaznamenána v řeckých euchologiích (8. – 12. století). Neobsahují však žádný obřad svátosti pokání s modlitbami a rubrikami, jak je běžné například pro křest, manželství nebo svátost svěcení. Tato euchologia obsahují pouze modlitby pokání, ale jsou vloženy rozptýleně a nezávisle na ostatních modlitbách, například po modlitbách pro nemocné⁴ nebo po modlitbě exorcismu domu zamořeného démony.⁵ Modlitby jsou určeny pro toho, kdo se zpovídá a pro toho, kdo se kaje ze svých hříchů, činí pokání a kdo je ve stavu, aby byl rozhřešen z hříchů a trestů, které ho

¹ Příspěvek je součástí projektu APVV-14-0029 – Cyrillské písomnictvo na Slovensku do konca 18. storočia.

² Mezi podstatná díla zabývající se pokáním v byzantské liturgii patří: АЛМАЗОВЪ, А. И.: *Тайная исповѣдь въ Православной восточной Церкви: Опытъ внѣшней исторіи (Изслѣдование преимущественно по рукописямъ)*. Томъ 3: Приложенія. Одесса, 1894; ДМИТРИЕВСКИЙ, А. А.: *Богослужение въ Русской Церкви въ XVI вѣкѣ. Часть I: Службы круга седмичного и годичного и чинопоследования таинств : историко-археологическое исследование*. Казань, 1884, s. 322 – 352; DE MEESTER, P.: *Studi sui sacramenti amministrati secondo il rito bizantino*. Roma, 1947, s. 131 – 188; HERMAN, E.: Il più antico penitenziale greco. In: *Orientalia Christiana Periodica*, roč. 19, 1953, s. 71 – 127; RAES, A.: Les formulaires grecs du rite de la penitence. In: *Mélanges en l'honneur de Monseigneur Michel Andrieu*. Strasbourg, 1956, s. 365 – 372.

³ Srov. WAGNER, G.: Bussdisziplin in der Tradition des Ostens. In: *Liturgie et rémission des péchés. Conférences Saint-Serge. XXe semaine d'études liturgiques* (Paris, 2-5 juillet 1973). Roma, 1975, s. 251 – 264; MÉLIA, E.: L'acte ecclésial de la réconciliation dans l'Eglise Orthodoxe. In: *Revue de Droit Canonique*, roč. 34, 1984, s. 336 – 348.

⁴ PARENTI, S. – VELKOVSKA, E.: *L'Eucologio Barberini greco 336*. 2. vyd. Roma : Edizioni liturgiche, 2000, ff. 195r–198r, s. 192 – 194; modlitby pro nemocné v tomto euchologiu jsou rovněž vloženy volně bez nějaké souvislosti a bez obřadu, a např. modlitby nad olejem pro nemocné, které bychom očekávaly na začátku, jsou jako poslední.

⁵ ARRANZ, M.: *L'Eucologio Costantinopolitano agli inizi del secolo XI. Hagiasmatarion & Archieratikon (Rituale & Pontificale) con l'aggiunta del Leiturgikon (Messale)*. Roma : Editrice Pontificia Università Gregoriana, 1996, s. 365.

svazují před Bohem a před církví.⁶ Nejstarší modlitby mají tento všeobecný název: Εὐχή ἐπὶ μετανοούντων, Εὐχή ἐπὶ ἐξομολογουμένων. Těchto modliteb se nachází v rozličných euchologiích zhruba třicet. Jsou zpravidla po dvou,⁷ někde jich je pět,⁸ ale může jich být i čtrnáct.⁹ Zcela jistě je kněz nercitoval všechny, ale mohl si vybrat, protože řada z nich je označena: Εὐχή ἄλλη εἰς μετανοοῦντα nebo Εὐχή ἑτέρα. Tyto modlitby připravovaly penitenta ke zpovědi, nebo také k přijímání Εὐχῆς, λεγομένη ὑπὸ ἱερέως, ὅταν μέλλῃ μεταλαβεῖν ὁ λαός.¹⁰ Některé nejstarší modlitby se užívají v obřadu pokání dodnes, jak bude poukázáno níže.

Vedle této oficiální formy pokání světských kostelů existoval ještě jiný druh pokání, který vykonávali také nesvěcení mniši. Toto pokání je zachyceno v tzv. kanonariích, které jsou připisovány konstantinopolskému patriarchovi Janu Postníkovi (583 – 595). Jedná se o seznamy penitenčních kánonů (trestů) a hříchů. Tedy křesťan se musel vinit z hříchů, z kterých chtěl být vysvobozen a církev měla moc a právo ho posuzovat. Penitenční knihy (penitenciáře)¹¹ zahrnují značnou škálu penitentů známou v té době a to například od barbara po civilizovaného člověka, od laika po mnicha nebo od kněze po biskupa.

Zpověď, která byla na počátku veřejná, přešla pozvolna do soukromé sféry. Tento přechod se uskutečnil díky mnichům, duchovním otcům, kteří žili jako poustevníci nebo v různých komunitách v askezi a ústraní klášterů. Na Rusi pak

⁶ Kodex *Barberini gr. 336* (8. století): PARENTI, S. – VELKOVSKA, E.: *L'Eucologio Barberini greco 336*, ff. 198r–199r, s. 194 – 195; kodexy *Sinai gr. 958* (10. století), *Sinai gr. 955* (11. století), *Sinai gr. 962* (11.–12. století): ДМИТРИЕВСКИЙ, А. А.: *Описание литургических рукописей хранящихся в библиотеках православного Востока*, II, Εὐχολόγια. Κίεβ, 1901, s. 33, 45, 71; kodex *Parisinus Coislin gr. 213* (rok 1027): ARRANZ, M.: *L'Eucologio Costantinopolitano*, s. 366 – 367.

⁷ Kodex *Barberini gr. 336* (8. století): PARENTI, S. – VELKOVSKA, E.: *L'Eucologio Barberini greco 336*, ff. 198r–199r, s. 194 – 195.

⁸ *Sinai gr. 980* (rok 1475), *Sinai gr. 988* (15. století): ДМИТРИЕВСКИЙ, А. А.: *Описание литургических рукописей*, s. 427, 579.

⁹ Viz např. *Vaticanus gr. 1833*, ff. 40–44 (10. století, Kalábrie–jižní Itálie): АЛМАЗОВЪ, А. И.: *Tomus 3: Приложения*, oddíl I., N 16, s. 74 – 76; poslední tři modlitby jsou určeny ženám činícím pokání po porodu.

¹⁰ DE MEESTER, P.: *Studi sui sacramenti*, s. 134.

¹¹ Rovněž některé pozdější slovanské penitenciály, tzv. pravidla, obsahují také pokyny regulující světský a církevní život. Jedním z nich je cyrilský rukopis z okruhu byzantsko-slovanské tradice, uložený v oddělení rukopisů Zakarpatského národopisného muzea v Užhorodě pod signaturou И-437 (16. – 17. století). Odvolává se na již zmíněnou autoritu Jana Postníka, když cituje některé jeho kányony a také na pravidla svatých Otců. Podle prof. Žeňucha se jedná o rukopis, který vznikl jako opis z jednoho nebo z více starších předloh, které se používaly v karpatské oblasti a byly známé v církvi byzantského obřadu ve východoslovanském nebo jihoslovanském prostředí, srov. ŽEŇUCH, P.: Rukopis s pravidly světského a církevního života z prelomu 16. a 17. století v kontexte mezikřesťanských vztahů pod Karpatmi. In: MARINČÁK, Š. – ŽEŇUCH, P. (eds.): *Medzikultúrne vzťahy východnej cirkvi s latinskou v uhorsku do konca 18. storočia*. Monotematický súbor štúdií. Orientalia et occidentalia. Košice; Bratislava, 2017, s. 45 – 69.

pro tyto mnichy zdomácnělo pojmenování starec. Tito mniši vykonávali rovněž mnoho zázraků uzdravení a vymítání démonů a tím na sebe zákonitě upoutávali patřičnou pozornost lidu, který je hojně vyhledával.¹² S jejich duchovní autoritou, jakožto charismatických osob konajících zázraky, se ruku v ruce také soukromá zpověď rozšířila a stala běžnou a vyhledávanou v církvi. Mniši tak poskytovali laikům možnost mnišského vyznání hříchů a přijetí příslušného pokání, obvyklé v jejich komunitách.

Další důležitou pomůckou je příručka (*vade mecum*), kde se popisuje, jak se má chovat zpovědník a kající: Ἐξομολογητάριον. Jedna taková příručka z 18. století, obsahuje čtyři zpovědní obřady s příslušnými otázkami na penitenty. Čtvrtý je pro biskupy (19 otázek).¹³ Tento poslední je zajímavým svým liturgickým právem. Na počátku obřadu, když se hodlá biskup zpovídat, si vezme omofor a na kněze vloží epitrachil a udělí mu jurisdikci k přijetí jeho zpovědi. Nato si biskup sundá omofor. Zpověď se koná v sedě, a zpovědník jakožto soudce (κριτής) sedí na vyšším sedadle a biskup jakožto souzený (κατακριτός) na nižším. Po otázkách zpověď končí modlitbou kněze *Bože náš Spasiteli, jenž jsi skrze svého proroka Natana* (viz níže) a zvláštní obsolucí, kterou biskup, když si vezme omofor uděluje knězi:

„Naše poníženost skrze obdrženou milost od Ducha přesvatého, oživujícího a vše zdokonalujícího, kéž odpustí tobě božímu služebníkovu knězi-mnichovi <jméno>, co jsi svázal a rozvázal v této svaté zpovědi. Na přímluvy a prosby jeho přecisté Matky a všech svatých, kteří se ti od věků zalíbili.“¹⁴

V tomto aktu se odráží zvyk, že zpovědník bral zodpovědnost za hříchy penitenta. To je dobře patrné ve zpovědním řádu slovanských trebníků z 16. století. Kněz po zpovědi vezme pravou ruku kajícího a položí si ji na rameno a říká:

¹² Srov. např. SV. ATANÁŠ: *Život sv. Antonína Poustevníka*. Velehrad : Refugium Velehrad-Roma, 2010; THEODÓRÉTOS Z KYRRU: *Historia religiosa : bohumilá historie mnichů syrských*. [z originálních textů přeložil Jiří Pavlík] Praha : Benediktinské arciepatství sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 2005; SOFRONIOS: *Narratio miraculorum SS. Cyri et Ioannis sapientium anargyrorum*. In: *Patrologia graeca*, 87, 3424–3676; *La Vita di San Nicola di Sion. Traduzione, note e commentario*. A cura di RUGGIERI, V., Roma : Edizioni Orientalia Christiana, 2013; *Vie de Théodore de Sykéôn*. FESTUGIÈRE, A.-J. (ed.), sv. I. Texte grec, *Subsidia Hagiographica* 48, Bruxelles, 1970; JAN MOSCHOS: *Pratum spirituale*. In: *Patrologia graeca*, 87, 2851–3116.

¹³ kodex 85, ff. 1-43 (18. století) aténské univerzity: АЛМАЗОВЪ, А. И.: *Томус 3: Приложения*, oddíl I, N 13, s. 44 – 61.

¹⁴ Ἡ ταπεινότης ἡμῶν, διὰ τῆς χάριτος, τῆς δοθείσης παρὰ τοῦ παναγίου καὶ ζωοποιοῦ ἢ τελεταρχικοῦ Πνεύματος, συγχωρήσει σοι τῷ δοῦλῳ τοῦ Θεοῦ (δεῖνα) ἱερομονάχῳ, ὅτι ἔδησας καὶ ἔλυσας ἐν τῇ ἀγίᾳ ταύτῃ ἐξομολογήσει. Προσβείαις καὶ ἱκεσίαις τῆς παναρχάντου αὐτοῦ Μητρὸς, καὶ πάντων τῶν ἁγίων, τῶν ἀπ' αἰῶνος (σοι) εὐαρεστησάντων. Ἀμήν. АЛМАЗОВЪ, А. И.: *Томус 3: Приложения*, oddíl I, N 13, s. 61.

Богъ, чадо, простить ты и прощаетъ и есть и уже прощенъ еси въ сей часъ во всѣхъ сихъ реченныхъ тобою согрѣшеніихъ, и въ сей вѣкъ и въ будущій, и къ тому не истяжетъ Богъ отъ тебе твоихъ согрѣшеній, но *отъ моя выи и руки*. Посемъ отлагаетъ руку его отъ своей выи.¹⁵

Euchologia obsahující obřad zpovědi pocházejí z 10. – 12. století. Většina z nich byla napsána v jižní Itálii,¹⁶ a na Hoře Athos.¹⁷ Jeden z nich obsahuje také jádro současného obřadu, který byl zařazen do tištěných vydání euchologia.¹⁸ Tato forma pokání a kanonarion se nachází také ve Slovanském hlaholském euchologiu *Sinai slavus* 37 z 11. století, jehož autorství je připisováno sv. Cyrilovi a Metodějovi a jejich žákům; kanonarion je vložen na konci euchologia jakoby dodatek či příloha.¹⁹

V dnešní době se užívá mnišsko-kněžský obřad, jde o určitou kombinaci starobylé formy pokání světských kostelů a mnišských komunit.

Nejstarší dvě modlitby pro pokání pocházejí z 8. století (řecký kodex Barberini gr. 336). První je modlitba, kterou mohl být penitent vřazen do období pokání (Εὐχὴ ἐπὶ μετανοούντων) a vyloučen ze společenství. Její delší verze je vložena i dnes jako druhá přípravná modlitba na začátek obřadu svátosti pokání u Řeků a jako první u Slovanů; neschází rovněž v citovaném Slovanském hlaholském euchologiu;²⁰ uvádíme překlad z kodexu Barberini:

¹⁵ ДМИТРИЕВСКИЙ, А. А.: *Богослужение въ Русской Церкви*, s. 346 – 347.

¹⁶ Srov. *Vaticanus gr. 1554* (12. století), *Vaticanus gr. 1833* (10. století), *Vaticanus gr. 2111* (14. století, klášter Grottaferrata): АЛМАЗОВЪ, А. И.: *Tomus 3: Приложения*, oddíl I., N 15, s. 64; N 16, s. 74; N 17, s. 76; kodex *Bodleian Auct. E.5.13* (12. století, klášter Nejsvětějšího Spasitele v Mesině na Sicílii, viz níže): JACOB, A.: *Un euchologe du Saint-Sauveur „in Lingua Phari“ de Messine. Le Bodleianus Auct. E. 5. 13.* In: *Bulletin de l'Institut Historique Belge de Rome*, roč. 50, 1980, s. 283 – 364, první rituál: 324 – 328, druhý rituál: 354 – 356; *Sinai gr. 966*, ff. 22 – 24 (13. století, klášter Grottaferrata): ДМИТРИЕВСКИЙ, А. А.: *Описание литургическихъ рукописей*, s. 202 – 203, obřad zpovědi a kanonarion Jana Postníka: s. 203 – 204.

¹⁷ Jde o pozdější rukopisy: *Laura gr. 105* (15. století, Athos), *Dionisiu gr. 489* (15. století), *Kostamonitu gr. 60 (63)* (16. století): ДМИТРИЕВСКИЙ, А. А.: *Описание литургическихъ рукописей*, s. 636 – 637, s. 642 – 643, 849 – 850.

¹⁸ Např. Εὐχολόγιον τὸ μέγα. Ζέρβος, Σ. (ed.). Βενετία, 1891, s. 221 – 223; Εὐχολόγιον τὸ μέγα. Παπαδοπούλος, Ν. Π. (ed.). ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ, 1927, s. 163 – 165.

¹⁹ FRČEK, J.: *Euchologium Sinaiticum. Texte slave avec sources grecques et traduction française.* In: *Patrologia Orientalis*, XXV, 3. Paris, 1943, úvod: s. 587; text: s. 588 – 596; ARRANZ, M.: *La liturgie de l'Euchologe slave du Sinaï.* In: *Christianity among the Slavs. The Heritage of Saints Cyril and Methodius. Acts of the International Congress held on the Eleventh Centenary of the Death of St. Methodius, Rome, October 8 – 11, 1985.* Orientalia Christiana Analecta 231. Roma, 1988, s. 63 – 67; český překlad staroslověnského penitenciálu: VAŠICA, J.: *Literární památky epochy velkomoravské 863 – 885.* Praha: Vyšehrad, 1996, s. 218 – 221.

²⁰ FRČEK, J.: *Euchologium Sinaiticum*, s. 513.

„Bože náš Spasiteli, jenž jsi skrze svého proroka Natana dal odpuštění hříchů Davidovi, který se kál ze svých hříchů a přijal jsi kající modlitbu Manase. Ty sám přijmi ve tvé obvyklé lásce k člověku také tohoto tvého služebníka <jméno>, který se kaje ze svých hříchů, zapomeň vše, čím se provinil. Tys Pane, nařídil odpouštět až sedmasedmdesátkrát těm, kteří upadnou do hříchů, protože tvé milosrdenství je stejně nezměrné jako tvá velikost. Protože tys Bůh těch, kdo se kají, a slitováváš se nad všemi našimi nepravostmi. Neboť ty jsi náš Bůh a tobě přísluší sláva, čest a klanění...“²¹

Na závěr obřadu následovala modlitba za ty, kteří se vyznávají ze svých hříchů (Εὐχή ἐπὶ ἐξομολογουμένων), která se konala vstoje. Překládáme z kodexu *Barberini gr. 336*:

„Pane náš Bože, tys dal Petrovi a nevěstce kvůli slzám odpuštění hříchů a ospravedlnil jsi celníka, který uznal své hříchy, přijmi vyznání tvého služebníka <jméno> a protože jsi dobrý, zapomeň zlo, kterého se dopustil, slovy, skutky a myšlenkami, vědomě či nevědomě, ty sám máš moc odpouštět hříchy. Neboť tys Bůh slitování, milosrdenství a lásky k člověku a my ti (vzdáváme) slávu ...“²²

Další modlitba je na všeobecné odpuštění hříchů a recitovala se před zpovědí nebo přímo před přijímáním *Pane Ježíši Kriste, Synu Boha živého, Beránku a Pastýři*.²³ Tato modlitba se však nachází pouze v tzv. periferních euchologiích nejdříve z 10. století (t. j. z okrajových oblastí jako Palestina, Antiochie, Alexan-

²¹ Ὁ Θεὸς ὁ σωτὴρ ἡμῶν, ὁ διὰ τοῦ προφήτου σου Νάθαν μετανοήσαντι τῷ Δαυὶδ ἐπὶ τοῖς ἰδίοις πλημμελίῃσιν ἄφεισι δωρησάμενος καὶ τοῦ Μανασὴ τὴν ἐπὶ τῇ μετανοίᾳ προσευχὴν δεξάμενος· αὐτὸς καὶ τὸν δοῦλόν σου τόνδε μετανοοῦντα ἐν τοῖς ἰδίοις παραπτώμασιν πρόσδεξαι τῇ συνήθει σου φιλανθρωπίᾳ, παρορῶν τὰ αὐτῷ πλημμεληθέντα· σὺ γὰρ εἶ, κύριε, ὁ καὶ ἐβδομηκοντάκις ἐπὶ τὰ ἀφίεναι κελεύσας τοῖς περιπάτουσιν ἀμαρτίας· ὅτι ὡς ἡ μεγαλυσύνη σου οὕτως καὶ τὸ ἔλεός σου, καὶ σὺ ὁ θεὸς τῶν μετανοούντων, μετανοῶν ἐν πάσαις ταῖς ἀδικίαις ἡμῶν. Ὅτι σὺ εἶ ὁ θεὸς ἡμῶν, καὶ πρέπει σοι ἡ δόξα. PARENTI, S. – VELKOVSKA, E.: *L'Eucologio Barberini greco 336*, f. 198 r–v, s. 194; srov. ARRANZ, M.: *L'Eucologio Costantinopolitano*, s. 366.

²² Κύριε ὁ θεὸς ἡμῶν, ὁ τῷ Πέτρῳ καὶ τῇ πόρνῃ διὰ δακρύων ἄφεισι ἀμαρτιῶν δωρησάμενος, καὶ τὸν τελώνην τὰ οἰκεία ἐπιγόνοντα πατάσματα δικαιώσας, πρόσδεξαι καὶ τὴν ἐξομολόγησιν τοῦ δοῦλου σου τοῦδε, καὶ εἰ τι πεπλημμέλῃται αὐτῷ ἐκούσιον ἢ ἀκούσιον ἀμάρτημα, ἐν λόγῳ ἢ ἔργῳ ἢ κατὰ διάνοιαν, ὡς ἀγαθὸς πάριδε· σὺ γὰρ μόνος ἔχεις ἐξουσίαν ἀφίεναι ἀμαρτίας. Ὅτι θεὸς ἐλέους, οἰκτιρῶν καὶ φιλανθρωπίας ὑπάρχεις καὶ σοι τὴν δόξαν. PARENTI, S. – VELKOVSKA, E.: *L'Eucologio Barberini greco 336*, f. 199 r, s. 195; srov. ARRANZ, M.: *L'Eucologio Costantinopolitano*, s. 367; a také v euchologiu vydaném v Římě na popud Benedikta XIV. pro uniati (italo-albánci) v Itálii: *Εὐχολόγιον*. EN ΡΩΜΗ, 1754, s. 453.

²³ АЛІМАЗОВЪ, А. И.: Том 3: *Приложєнія*, oddíl I, N 8, s. 28: Εὐχή συγχωρητικὴ εἰς ἄνθρωπον, ὁποῦ μέλλει κοινωνῆσαι τῶν ἀχράντων μυστηρίων text modlitby viz níže.

drie a jižní Itálie). Těšila se značné popularitě a dnes se užívá v obřadu pokání²⁴ nebo pro generální absoluci před přijímáním, jak pro jednotlivce, tak pro celé bohoslužebné shromáždění.²⁵

V prvním tištěném slovanském moskevském liturgikonu z roku 1602, který zachycuje novgorodsko-moskevskou tradici, je tato modlitba na odpuštění hříchů (молитва прощальная) vložena v proskomidii (přípravě darů před sv. liturgií) po umývání rukou a před tím než kněz přistoupí k žertveniku (stolu na kterém se koná proskomidie). Rubrika hovoří o tom, že modlitbu recituje biskup, nebo duchovní otec, který chce přijímat Eucharistii; když liturgii slouží

²⁴ Např. pro rozhršení: Εὐχολόγιον τὸ μέγα. Παπαδοπουλος, Ν. Π. (ed.). ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ, 1927, s. 164, 166 – 167; Εὐχολόγιον τὸ μέγα. Ζέρβος, Σ. (ed.). Βενετία, 1891, s. 225; Ἀγιασματάριον... πρὸς τὴν τῶν Χριστιανῶν ψυχικὴν τε καὶ σωματικὴν θεραπείαν. ΕΝ ΕΤΙΗΣΙΝ, 1804, s. 117 – 118; Εὐχολόγιον. ΕΝ ΡΩΜΗ, 1754, s. 452, mimo obřad s. 269 – 270. Ve slovanských knihách, např.: *Трѣбникъ въ двѣхъ частяхъ. Часть первая*. Москва, 1894, s. 34–35; MALTZEW, A.: *Die Sacramente der Orthodox-Katholischen Kirche des Morgenlandes*. Berlin, 1898, s. 198 – 200; *Трѣбникъ въ двѣхъ частяхъ. Часть первая*. Москва, 1956, s. 39 – 41; *Трѣбникъ. часть первая*. По благословѣнію святѣйшаго римскаго апостольскаго престола. РИМЪ : Въ тѣпоγραφіи крѣпкофѣрратскіа обители, 1945, s. 90 – 92.

²⁵ *Kodex Alexandrijský 455 (rok 1501, Káhira)*: Modlitba odpuštění Basila Velikého, kterou pronáší biskup nebo kněz nad tím, kdo hodlá přijmout vzácné tělo Páně a krev našeho Pána Ježíše Krista, odpouští jim všechny hříchy (Εὐχή τοῦ Μεγάλου Βασιλείου συγχωρητική, λεγομένη ὑπὸ ἀρχιερέως ἢ ιερέως ἐπὶ τὸν μέλλοντα μεταλαβεῖν τοῦ τιμίου Δεσποτικοῦ Σώματος καὶ Αἵματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, συγχωρῶν αὐτοὺς πάντα τὰ ἁμαρτήματα); *Kodex Alexandrijský 371 (rok 1407, Káhira)*: Modlitba, kterou pronáší biskup nebo kněz nad tím, kdo hodlá přijímat, odpouští mu všechny hříchy (Εὐχή, λεγομένη ὑπὸ ιερέως ἢ ἀρχιερέως ἐπὶ τὸν μέλλοντα μεταλαβεῖν, συγχωρῶν αὐτοῦ πάντα τὰ ἁμαρτήματα); *Kodex Svateho hrobu 8 (15. století, Konstantinopol)*: Modlitba, kterou pronáší kněz, když lid hodlá přijímat (Εὐχή, λεγομένη ὑπὸ ιερέως, ὅταν μέλλῃ μεταλαβεῖν ὁ λαός); *Kodex Svateho hrobu 8 (15. století, Konstantinopol)*: Modlitba odpuštění, kterou pronáší spirituál (otec duchovní) a má ruku položenou na hlavě kajícího, když lid hodlá přijímat. Prosme Pána (Εὐχή συγχωρητική ἀπὸ πατρὸς πνευματικοῦ κειμένη ἢ δεξιᾷ χειρὶ αὐτοῦ ἐπάνω τῆς κεφαλῆς τοῦ ἐξομολογουμένου. Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν); *Kodex Antonína (15. století, Petrohrad)*: Modlitba, kterou pronáší biskup nebo kněz nebo spirituál (otec duchovní), odpouští všechny dobrovolné a nedobrovolné hříchy, rozvazuje každé zločnění a přísahu toho, kdo hodlá přijímat. (Εὐχή, λεγομένη παρὰ ἀρχιερέως ἢ ιερέως, ἢ καὶ παρὰ πνευματικοῦ πατρὸς συγχωρῶν τὰ ἐκούσια καὶ τὰ ἀκούσια ἁμαρτήματα, λύων πάσαν ἄρὰν καὶ ὅρκον ἐπὶ τὸν μέλλοντα μεταλαβεῖν); *Kodex Jeruzalémský 73 (15. století, Jeruzalém)*: Modlitba, kterou pronáší kněz nad tím, kdo hodlá přijímat svatá tajemství. (Εὐχή, ἣν λέγει ὁ ιερεὺς ἐπὶ τὸν μέλλοντα μεταλαβεῖν τῶν ἁγίων μυστηρίων); *Kodex Laura 105 (15. století, Athos)*: Modlitba, kterou pronáší kněz nad tím, kdo hodlá přijímat vzácná tajemství, odpouští mu všechny hříchy. Prosme Pána (Εὐχή, λεγομένη ὑπὸ ιερέως ἐπὶ τὸν μέλλοντα μεταλαβεῖν τῶν ἁγίων μυστηρίων, συγχωρῶν αὐτοῦ πάντα τὰ ἁμαρτήματα. Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν); *Kodex Patmos 670 (15. století)*: Modlitba, kterou pronáší kněz, když lid hodlá přijímat (Εὐχή, ὅταν μέλλῃ μεταλαβεῖν ὁ λαός (kodex má ὅλους)); ДМИТРИЕВСКИЙ, А. А.: *Описание литургическихъ рукописей*, s. 665, 379, 472, 485, 504, 524, 636, 654. V současnosti by jí spíše odpovídala modlitba tzv. „razbojnika“ s tím rozdílem, že vyprošuje kromě Božího slitování také disponovanost přistoupit k přijímání; recituje ji jak kněz, tak všichni shromáždění věřící, *Svatá božská liturgie našeho otce svatého Jana Zlatoustého* (Schváleno Kongregací pro Východní církve, Řím 15. 7. 2006), Praha, 2007, s. 58 – 59.

kněz, recituje ji potichu. Z textu modlitby je patrné, že se recituje za boží služebníky, kteří hodlají přistoupit ke sv. přijímání.²⁶

Tato modlitba se zřejmě rozšířila z Alexandrie, protože ji obsahuje mnoho tamějších rukopisů. U koptských jakobitů i dnes existuje jedna modlitba pro generální absoluci nazývaná „absolutio ad Patrem“, kterou recituje celebrant za sebe i za celé shromáždění před přijímáním.²⁷ Modlitba přeložena z řečtiny pak zní takto:

„Pane Ježíši Kriste, Synu Boha živého, Beránku a Pastýři (Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ Υἱὲ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἀμὲν καὶ ποιμὴν), který snímáš hřích světa, tys odpustil dluh dvěma viníkům a hříšné ženě jsi dal odpuštění hříchů (δοὺς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν) a dal jsi (χαρισάμενος) uzdravení chromému odpuštěním jeho hříchů. Ty sám Vládce, odpusť, odstraň, promiň (ἄνες, ἄφες, συγχώρησον) nepravosti, hříchy, viny, jak dobrovolné tak nedobrovolné, jak vědomé tak nevědomé, učiněné z přestoupení nebo neposlušnosti těchto tvých služebníků. A jestliže jako lidé nositelé těla (ὡς ἄνθρωποι σάρκα φοροῦντες) a obyvatelé tohoto světa byli ďáblem oklamáni nebo něco přestoupili buď slovem nebo skutkem, buď vědomě, nebo nevědomě. Nebo pošlapali slovo kněze, nebo kleli, nebo padli do vlastního anathematu, nebo přísahy. Ty sám, jako dobrotivý přítel člověka a ne nenávistný Vládce pro své velké milosrdenství (odpust). Ať se ti zalíbí, že jsou rozvázáni slovem, a odpusť jim vlastní anathema a přísahu podle svého velikého a nepochopitelného smilování. Nyní Vládce a příteli člověka, Pane náš Bože, vyslyš mě, toho, který vyzývá tvou dobrotivost pro tyto tvé služebníky a zapomeň jako velmi milostivý všechny jejich pochybení a vysvoboď je z věčného trestu; neboť tys řekl Vládce: ‚Co svážete na zemi, bude svázáno na nebi, a co rozvázete na zemi, bude rozvázáno v nebi‘ (Mt 16, 19). Neboť ty jsi Bůh bez hříchu a mocný odpouštět hříchy a tobě náleží sláva s tvým bezpočátečným Otcem a s tvým svatým dobrotivým a oživujícím Duchem...“²⁸

²⁶ Tento liturgikon přebírá tzv. Cypriánovu slovanskou redakci, nazývanou též Antonovsko-Varlaamovskou z 13. – 14. století. Později se stává částečně normativní a roziřoval se díky své popularitě a srozumitelnosti obřadů pomocí rubrik. Rubriky se převzaly z Diataxe (manuál rubrik) konstantinopolského patriarchy Filotea Kokkina (14. století). Rozřízení této tradice však nikdy nepodléhalo hierarchické kontrole. Reprint této redakce ukončil v roce 1655 svými reformami patriarcha Nikon, srov. MARINČÁK, Š.: Obrad *Prothesis* liturgie Sv. Jána Chryzostoma vo vybraných slovanských tlačených liturgikonech 16. – 17. storočia. In: *Studia theologica*, roč. 19, 2017, č. 3, s. 101 – 102 a 116; děkuji kolegovi Marinčákovi, že mě upozornil na tuto důležitou studii.

²⁷ Srov. BRIGHTMAN, F. E.: *Liturgies Eastern and Western*. Oxford, 1896, s. 183 – 184.

²⁸ Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἀμὲν καὶ ποιμὴν, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ὁ τὸ δάνειον χαρισάμενος τοῖς δυσὶ χρεωφειλέταις, καὶ τῇ ἁμαρτωλῷ γυνὴ δοὺς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, ὁ τὴν ἴασιν τῷ παραλυτικῷ δωρησάμενος σὺν τῇ ἀφέσει τῶν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ, αὐτὸς Δέσποτα, ἄνες, ἄφες, συγχώρησον τὰς ἀνομίας, τὰς ἁμαρτίας, τὰ πλημμελήματα τὰ ἐκούσια καὶ τὰ ἀκούσια,

Další zajímavá modlitba je z 12. století a nachází se také v současném řeckém obřadu pokání na jeho závěru, jakožto modlitba rozehřešení:

„Bože, tys odpustil skrze svého proroka Natana Davidovi (Ὁ Θεὸς ὁ συγχωρήσας διὰ Νάθαν τῷ Δαυὶδ), který vyznával své zlé skutky a Petra, jenž vroucně oplakával zapření a nevěstku, která ronila slzy na tvé neposkvrněné nohy a Manaseho a celníka a marnotratného jsi ospravedlnil. Tys řekl: ‚vyznávejte si navzájem své hříchy‘, když tedy vyznáváme své hříchy, on nás očistí od každého provinění. Kéž sám náš Spasitel, náš Pán Ježíš Kristus ti odpustí (bratře) vše, co jsi před ním vyznal mně nehodnému i v tomto věku i v budoucím. A učiní tě hodným stanout před jeho soudem, protože je blahoslavený (ὁ ὢν εὐλογητὸς) na věky. Amen.“²⁹

Na závěr modlitby je zvláštní formule, která obsahuje požehnání Božího jména ve tvaru židovského tetragramu (JHWH) v řeckém překladu ὁ ὢν (tzv. mono-

τὰ ἐν γινώσκει, τὰ ἐν ἀγνοίᾳ καὶ τὰ ἐν παραβάσει καὶ ἐν παρακοῇ γεινόμενα παρὰ τῶν δούλων σου τούτων· καὶ εἴ τι ὡς ἄνθρωποι σάρκα φοροῦντες, καὶ τὸν κόσμον τοῦτον οἰκοῦντες ἐκ τοῦ διαβόλου ἐπλανήθησαν ἢ παρέβησαν εἴτε ἐν λόγῳ, εἴτε ἐν ἔργῳ, εἴτε ἐν γινώσκει, εἴτε ἐν ἀγνοίᾳ, εἴτε λόγον ἱερέως κατεπάτησαν, εἴτε ὑπὸ κατάραν ἱερέως ἐγένοντο, εἴτε ἰδίῳ ἀναθέματι ὑπέπεσαν ἢ ὅρκῳ ὑπήχθησαν, αὐτὸς ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος καὶ ἀμνηστικός δεσπότης τῇ πολλῇ σου εὐσπλαγχνίᾳ τούτους μὲν λόγῳ λυθῆναι εὐδόκησον, συγχωρῶν αὐτοῖς καὶ τὸ ἴδιον ἀνάθεμα καὶ τὸν ὅρκον κατὰ τὸ μέγα σου καὶ ἄφατον ἔλεος. Ναὶ Δέσποτα φιλόανθρωπε Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν· ἐπάκουσον μου δεομέου τῆς σῆς ἀγαθότητος ὑπὲρ τῶν δούλων σου τούτων καὶ πάριδε ὡς πολυέλεος τὰ πταίσματα αὐτῶν ἵππαντα, ἀπάλλαξον αὐτοὺς τῆς αἰωνίου κολάσεως· σὺ γὰρ εἶπας Δέσποτα, ὅσα ἂν δήσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένοι καὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ ὃ ἂν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς· ἔσται λελυμένοι ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ὅτι σὺ εἶ Θεὸς ἀναμάρτητος καὶ δυνάμιενος ἀφίεναι ἁμαρτίας καὶ σοὶ πρέπει δόξα σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου Πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου Πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνες. *Euchologion Vaticanus graecus 1833* (10. století), f. 41v; ARRANZ, M.: Les prières pénitentielles de la tradition byzantine. Les sacrements de la restauration de l'ancien Euchologe constantinopolitain: II-2. In: *Orientalia Christiana Periodica*, roč. 57, 1991, s. 105 – 109; *Euchologion Barberini gr.* 82 (11. století), ff. 111-112; АЛМАЗОВЪ, А. И.: Томус 3: Приложения, oddíl I., N 15, s. 67; oddíl III., N 3, s. 42 – 43; GOAR, J.: *Euchologion sive Rituale Graecorum complectens ritus et ordines Divinae Liturgiae, officiorum, sacramentorum, consecrationum, benedictionum, funerum, orationum etc. cuilibet personae, statui, vel tempori congruos, juxta usum Orientalis Ecclesiae... editio secunda expurgata & accuratior*. Venice, 1730, s. 536 – 537, 539; MORINUS, J.: *Commentarius historicus de disciplina in administratione sacramenti poenitentiae tredecim primis saeculis in Ecclesia Occidentali et huc usque in Orientali observanta, in decem libros distinctus...*, Příloha: *Codicum manuscriptorum, Poenentialium...* Antverpy, 1682, s. 118 – 119.

²⁹ Ὁ Θεὸς ὁ συγχωρήσας διὰ Νάθαν τῷ Δαυὶδ τὰ ἴδια ὁμολογήσαντι κακὰ, καὶ Πέτρῳ τὴν ἄρνησιν κλαύσαντι ἰσχυρῶς, καὶ πόρνην δακρύσασιν ἐπὶ τοὺς ἀχράντους αὐτοῦ πόδας, καὶ Μανασσὴ καὶ τελώνη καὶ ἀσώτῳ ὁ εἰπὼν· ἐξομολογεῖσθε ἀλλήλοις τὰ παραπτώματα, καὶ ἕαν ὁμολογῶμεν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν καθαρίσει ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας· αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς συγχωρήσῃ σοι πάντα ὅσα ἐνώπιον αὐτοῦ ἐξομολογήσῃς τῇ ἐμῇ ἀναξιώτητι καὶ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι καὶ ἀκατακρίτως σε ἔμπροσθεν τοῦ βήματος αὐτοῦ παραστήναι καταξιώσει· ὁ ὢν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. ARRANZ, M.: Les formulaires de confession dans la tradition byzantine. Les sacrements de la restauration de l'ancien Euchologe constantinopolitain: II-2. 3^e partie. In: *Orientalia Christiana Periodica*, roč. 58, 1992, s. 29 – 31; *Euchologion* τὸ μέγα. Ζέρβος, Σ. (ed.). Βενετία, 1891, s. 222 – 223; *Euchologion* τὸ μέγα. Παπαδοπούλος, Ν. Π. (ed.). ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ, 1927, s. 165; *Euchologion*. ΕΝ ΡΩΜΗ, 1754, s. 453.

gram Kristův), jako by se chtěla získat absoluční moc při vzývání Božího jména. To se také děje na konci židovského svátku Jom Kipur čili den smíření či očisty od hříchů (Lv 16, 29-34; 23, 27-32; Num 29, 7). ὁ ὦν však figuruje například v „modlitbě k ukončení katechumenátu bezprostředně před křtem“, tedy poslední modlitbě exorcismu při křtu, kde je vzýván Bůh, aby očistil nové stvoření z otroctví hříchu³⁰ nebo také na začátku anafory sv. Basila, kde je velebena a opěvována Boží velikost a milosrdenství.³¹ Objevuje se také zhruba od 12. století na ikonách Krista, kde vypovídá o jeho božství.

Pokud si pozorně pročítáme modlitby pokání, tak nás zarazí fakt, že se ve starších euchologiích nenachází žádná přímá absoluční formule, kterou by pronášel zpovědník, máme na mysli: *Ego te absolvo a peccatis tuis...* To bylo dáno patrně tím, že v byzantské tradici se kněz (biskup) nebo i mnich bez kněžského svěcení, pomodlil nad kajícím modlitbu a tím jej zařadil do vymezeného období pokání. To spočívalo v postech, poklonách, modlitbách a zejména ve vyloučení z přijímání Eucharistie a tedy ze společenství Církve. Toto období trvalo různě dlouho i několik let,³² podle závažnosti a počtu hříchů, pokud však kající pociťivě splnil stanovené pokání, tak mohl bez nějaké další modlitby nebo obřadu sám podle svého svědomí přistoupit k Eucharistii.

V řeckých nejstarších modlitbách je totiž běžná formule deprekativní nebo imperativní, tedy „kež Bůh odpustí hříchy božímu služebníku atd.“ nebo „Bože odpusť hříchy božího služebníka...“ Moc odpouštět hříchy se přičítá výlučně Bohu a lidský faktor nebo prostřednictví je zde jen jaksi okrajově, aby vyniklo Boží milosrdné působení.³³ Tedy takové rozhřešení mohl s čistým svědomím udělit i nesvěcený mnich. Tato praxe samozřejmě vadila a pohoršovala mnoho latinských duchovních ovlivněných scholastikou, kteří tento způsob zpovědi zpochybňovali a považovali za neplatný *propter defectum formae*. Jediná poplatná forma podle nich je, když kněz v první osobě odpouští nebo rozhřešuje hříchy a zastává úlohu soudce. Rozhřešení bývalo spojeno s rozvázáním od cenzur (exkomunikace), tedy trestů, které brání v přijetí svátosti smíření a posléze Eucha-

³⁰ PARENTI, S. – VELKOVSKA, E.: *L'Eucologio Barberini greco 336*, ff. 92v–94r, s. 122 – 123.

³¹ ARRANZ, M.: *L'Eucologio Costantinopolitano*, s. 477.

³² Podrobným výčtem deliktů a přísných letitých trestů za uložené pokání a vyloučením (i doživotním) z Eucharistie se zabývala již synoda v Elvíře (Španělsko) v letech 300 – 303 ve svých 81 kánonech: LICHNER, M. – KARABOVÁ, K.: *Vybrané pohledy na latinských autorův křesťanského starověku III.: Vysokoškolské učebné texty*. Trnava : Dobrá kniha, 2016, s. 11 – 45.

³³ Podobně také u křtu, aby vyniklo působení jmenovaných osob Trojice a nikoliv vysluhovatele nebo příjemce svátosti. Jan Zlatoústý k tomu dodává: „proto... kněz, který křtí, neříká ‚já křtím jméno‘, ale ‚je křtěn jméno, ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého‘; chce tak naznačit, že to není on, kdo křtí, ale Otec, Syn a Duch svatý, jejichž jméno je vzýváno.“ SV. JAN ZLATOÚSTÝ: *Huit catéchèses baptismales inedites*. WENGER, A. (ed.): *Sources Chrétiennes*, 50, Paris, 1957, s. 97.

ristie. Svoji roli jistě sehrál Římský rituál (1614) Pavla V.: „...et ego auctoritate ipsius te absovo ab omni vinculo excommunicationis, suspensionis, et interdicti, in quantum possum, et tu indiges...“ následuje absolve od hříchů Ego te absolvo a peccatis tuis...³⁴

Tento trend byl známý především v jižní itálii (Sicílie, Kalábrie) a na jiných místech, kde vedle sebe působila byzantská a převažující latinská církev. Pod vlivem horlivých latinských reformátorů se od 14. století začínají šířit na různých volných listech modlitby obsahující přímou a teologicky nezávadnou absoliuci. Tyto nezávadné modlitby se postupně přepisují do oficiálních euchologií.³⁵ Mohlo se však také jednat o invenci nějakého zbožného opisovače či redaktora, který chtěl byzantský obřad vylepšit a obohatit o nějaký ten latinský prvek. Dalším značným důvodem pro vložení absolve bylo, aby uniátské kněží v případě nutnosti platně udělili rozhřešení latinským věřícím. Papež Klement VIII. (†1605) dokonce nařizuje v instrukci z roku 1595, aby kněží nejdříve užili svátostnou formuli florentského koncilu (1439): *Ego te absolvo* a pak se pomodlili deprekativní modlitbu, kterou obvykle recitují.³⁶

Přímá absoluční modlitba, patrně pod vlivem latiníků a řeckých rukopisů, byla do obřadu pokání zavedena v Rusku kyjevským metropolitou Petrem Mohyloou, který ji vložil do svého trebníku (1646) a užívá se i v pozdějších vydáních trebníku. Tuto absoluční modlitbu pak přijali i uniátské byzantsko-slovanské tradice a je zařazena i ve všech současných poplatných liturgických knihách a kněz ji musí k platnosti svátosti odrecitovat nad kajícím:

„Pán a Bůh náš Ježíš Kristus ve své láskyplné a štědré milosti k člověku, ať ti, dítě <jméno>, odpustí všechna tvá provinění. A já, nehodný kněz, mocí, kterou mi dal, ti odpouštím a rozhřešuji tě od všech tvých hříchů ve jménu Otce i Syna i Svatého Ducha. Amen.“³⁷

Konečnou úpravu pro uniáty v jižní itálii zjednal pak Benedikt XIV. v 18. století, když zařazuje do svého vydání řeckého euchologia (1754) na závěr obřadu

³⁴ ARRANZ, M.: Les formulaires de confession dans la tradition byzantine. Les sacrements de la restauration de l'ancien Euchologe constantinopolitain: II-2. 3e partie. In: *Orientalia Christiana Periodica*, roč. 58, 1992, s. 64 – 65.

³⁵ Dokonce se některé modlitby dostávají i do vydání euchologií u nesjednocených; tyto listy obsahovaly zpravidla tři absoluční modlitby, z nichž první dvě jsou v Benediktově vydání euchologia, DE MEESTER, P.: *Studi sui sacramenti*, s. 150.

³⁶ DE MEESTER, P.: *Studi sui sacramenti*, s. 151.

³⁷ Слов. *Малый Трѣбникъ*. По благословѣнію святѣйшаго римскаго апостольскаго престола. РИМЪ : Въ тѣпографіи крѣпкоферратскіа обители, 1947, s. 74 – 75; *Евхологион или Трѣбникъ*, въ ЖОКВѢ, 1926, s. 73 – 74 (celý obřad s. 68 – 74); tato formule rozhřešení se užívá i u pravoslavných v Rusku: *ЕВХОЛОГИОНЪ або ТРЕБНИКЪ митрополита Петра Могили*. sv. I. Київ, 1646, Фото-передрук Олекси Горбача. Рим, 1988, s. 346, 356 – 357.

pokání tzv. synoptickou (doplňkovou) modlitbu ze 17. století,³⁸ kterou musel kněz k platnosti odrecitovat, protože je zde formule: *Ego te absolvo a peccatis tuis*, samozřejmě v řeckém překladu. Je zde vloženo také rozvázání od cenzury a modlitba nese název: *Jiná (další) synoptická modlitba*:

„Pán náš Ježíš Kristus a Bůh, jenž předal svým božským a posvátným učedníkům a apoštolům příkaz svazovat a rozvazovat vlastní hříchy těch, kteří do nich upadají, kéž on sám z výsosti nehledí (nebere zřetel) na všechny tvé hříchy, viny a přestoupení. Já pak jeho nejnehodnější služebník, jenž jsem přijal od nich (apoštolů) toto činit: (*já*) *tě rozhrěšuji (rozvazuji) od každé cenzury* podle moci a síly, kterou mám a kterou ty potřebuješ. A ještě (*já*) *tě rozhrěšuji od všech tvých hříchů*, které jsi vyznal před Bohem a mou nehodností. Ve jménu Otce, i Syna i Ducha Svatého. Amen.“³⁹

Na závěr našeho příspěvku si uvedeme zajímavou modlitbu pro rozhrěšení od hříchů, kterou napsal otec duchovní (kněz) pro zesnulého na svitek (list) a vkládá mu ho do rukou při pohřbu na způsob průvodního glejtu do Božího království. Slouží k tomu, aby duši putujícího zemřelého ochránila od útoků duchů, doslova celníků, kteří jsou ve vzduchu a v temnotě:

„Modlitba, nad tím kdo zemřel, kterou napíše jeho otec duchovní na list a vloží ji do rukou zemřelého kvůli strachu z celníků temnoty tohoto světa.“⁴⁰

„Kéž ti Bůh a Otec našeho Pána Ježíše Krista odpustí, mé duchovní dítě, <jméno>, vše, co jsi před ním vyznalo mně nejmenšímu a (hříchy) ze zapomnětlivosti nebo množství, které jsi nebylo schopno vyznat mně nicotnému, i ty nechť ti

³⁸ GOAR, J.: *Εὐχολόγιον*, s. 540; DE MEESTER, P.: *Studi sui sacramenti*, s. 149.

³⁹ 'Ετέρη εὐχή συνοπτική. Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ Θεός, ὁ τὴν ἐντολὴν ταύτην παραδεδокῶς τοῖς θείοις καὶ ἱεροῖς αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις εἰς τὸ δεσμεῖν τε καὶ λύειν τοῖς παραπεπωκόσι τὰ ἴδια αὐτῶν ἁμαρτήματα· αὐτὸς ἐξ ὕψους παρίδοι σοι πάντα τὰ πλημμελήματα καὶ τὰς ἀνομίας καὶ τὰς ἁμαρτίας σου. Ἐγὼ δὲ ἀνάξιος αὐτοῦ δοῦλος ἐξ ἐκείνων λαβὼν τὰς ἀφορμὰς τοῦτο ποιεῖν ἀπολύω σε ἀπὸ παντὸς ἀφορισμοῦ καθ' ὅσον δύνῃμαι καὶ σθένω καὶ σὺ χρειᾷαν ἔχεις. "Ἐτι ἀπολύω σε ἀπὸ πασῶν τῶν ἁμαρτιῶν σου ὅσας ἐξομολογήσω ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἡμῶν ἀναξιοτήτος· Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· Ἀμήν. ARRANZ, M.: Les formulaires de confession dans la tradition byzantine. Les sacrements de la restauration de l'ancien Euchologe constantinopolitain: II-2. 3^e partie. In: *Orientalia Christiana Periodica*, roč. 58, 1992, s. 71 – 73, srov. *Εὐχολόγιον*. EN ΡΩΜΗ, 1754, s. 454.

⁴⁰ ДМИТРИЕВСКИЙ, А. А.: *Описание литургических рукописей*, s. 497, 526, 580 (15. století); s. 863, 897 (16. století); Εὐχή, ὅταν (ἀπαίρη) ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τῶν τῆδε· γράφει) δὲ ταύτην ὁ πνευματικὸς αὐτοῦ πατὴρ εἰς χαρτίον καὶ βάλλει εἰς τὴν χεῖρα τοῦ τεθυηκότος διὰ τὸν φόβον τῶν τελωνίων τοῦ ἁέρος τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου; srov. MRŇÁVEK, T.: Exorcismy a exorcisté v byzantské tradici. In: *Parrésia. Revue pro východní křesťanství*, roč. 7, 2013, s. 63.

odpustí Bůh, který miluje člověka, i v tomto věku i v budoucím. A nechť tě učiní hodným stanout před jeho hrozným soudem, protože je blahoslavený. Amen.⁴¹

Summary

In the paper we tried to translate eight penitential prayers from the Byzantine liturgy; seven from the Greek original text and one from Old Church Slavonic. Some shift is apparent in them together with the emphasis on the mercy of God as well as its mediation. In the first and at the same time oldest prayers God is asked and called upon to forgive the sins of his servants according to his supreme mercy. In the next-to-last prayer, the irreplaceable role of the confessor is underlined, as it follows the model of Latin formulas and uses this absolution: "Ego te absolvo a peccatis tuis." The last prayer is a form of an absolution of the dead that a spiritual father recites over the dead person to make it easier for him/her to reach the eternal beatitude.

Seznam literatury

Primární literatura

᾿Αγιασματάριον... πρὸς τὴν τῶν Χριστιανῶν ψυχικὴν τε καὶ σωματικὴν θεραπείαν. ΕΝ ΕΤΙΗΣΙΝ, 1804.

АЛМАЗОВЪ, Александр Иванович: *Тайная исповѣдь въ Православной восточной Церкви: Опытъ внѣшней исторіи (Изслѣдование преимущественно по рукописямъ)*. Томъ 3 : Приложенія. Одесса, 1894.

ARRANZ, Miguel: *L'Eucologio Costantinopolitano agli inizi del secolo XI. Hagiasmatarion & Archieratikon (Rituale & Pontificale) con l'aggiunta del Leiturgikon (Messale)*. Roma : Editrice Pontificia Università Gregoriana, 1996. ISBN 88-7652-696-X.

⁴¹ ДМИТРИЕВСКИЙ, А. А.: *Описание литургическихъ рукописей*, s. 781 (16. století): "Ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, συγχωρήσει σοι, πνευματικόν μου τέκνον, ὁ δεῖνα, ὅσα ἐνώπιον αὐτοῦ τῇ ἐμῇ ἐξομολογῇσῶ ἐλαχιστότητι, καὶ ὅσα κατὰ λήθην ἢ πλῆθος οὐκ ἔφθασας ἐξαγγεῖλαι τῇ ἐμῇ οὐθενότητι, συγχωρήσει σοι καὶ ταῦτα ὁ φιλόανθρωπος Θεὸς ἐν τῷ νῦν αἰῶνι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, καὶ ἀκατάκριτόν σε παραστήσει ἔμπροσθεν τοῦ φοβεροῦ αὐτοῦ βήματος, ὁ ὢν εὐλογημένος. Ἀμήν, srov. ARRANZ, M.: Les formulaires de confession dans la tradition byzantine. Les sacrements de la restauration de l'ancien Euchologe constantinopolitain: II-2. 3^e partie. In: *Orientalia Christiana Periodica*, roč. 58, 1992, s. 43 – 45.

- ARRANZ, Miguel: Les formulaires de confession dans la tradition byzantine. Les sacrements de la restauration de l'ancien Euchologe constantinopolitain: II-2. 3e partie. In: *Orientalia Christiana Periodica*, roč. 58, 1992, s. 23 – 82.
- ARRANZ, Miguel: Les prières pénitentielles de la tradition byzantine. Les sacrements de la restauration de l'ancien Euchologe constantinopolitain: II-2. In: *Orientalia Christiana Periodica*, roč. 57, 1991, s. 87 – 143.
- ДМИТРИЕВСКИЙ, Алексей Афанасьевич: *Описание литургических рукописей хранящихся в библиотеках православного Востока*, II, Εὐχολόγια. Кієвъ, 1901.
- ДМИТРИЕВСКИЙ, Алексей Афанасьевич: *Богослужение в Русской Церкви в XVI вѣкѣ : Часть I : Службы круга седмичного и годичного и чинопоследования таинств : историко-археологическое исследование*. Казань, 1884.
- DE MEESTER, Placide: *Studi sui sacramenti amministrati secondo il rito bizantino*. Roma, 1947.
- ΕΒΧΟΛΟΓΙΟΝ або ТРЕБНИК митрополита Петра Могили. sv. I. Кіїв, 1646, Фотопередрук Олекси Горбача. Рим, 1988.
- Εὐχολόγιον. EN ΡΩΜΗ, 1754.
- Εὐχολόγιον τὸ μέγα. Ζέρβος, Σ. (ed.). Βενετία, 1891.
- Εὐχολόγιον τὸ μέγα. Παπαδοπουλος, Ν. Π. (ed.). EN ΑΘΗΝΑΙΣ, 1927.
- Ενχολόγιον или Трѣбникъ, въ ЖѠВКВѢ, 1926.
- GOAR, Jacobus: Εὐχολόγιον sive *Rituale Graecorum complectens ritus et ordines Divinae Liturgiae, officiorum, sacramentorum, consecrationum, benedictionum, funerum, orationum &c. cuilibet personae, statui, vel tempori congruos, juxta usum Orientalis Ecclesiae... editio secunda expurgata & accuratior*. Venice, 1730.
- HERMAN, Emil: Il più antico penitenziale greco. In: *Orientalia Christiana Periodica*, roč. 19, 1953, s. 71 – 127.
- JACOB, André: Un euchologe du Saint-Sauveur „in Lingua Phari“ de Messine. Le Bodleianus Auct. E. 5. 13. In: *Bulletin de l'Institut Historique Belge de Rome*, roč. 50, 1980, s. 283 – 364.
- SV. JAN ZLATOÚSTÝ: *Huit catéchèses baptismales inédites*. WENGER, Antoine (ed.). *Sources Chrétiennes*, 50, Paris, 1957. ISBN 2204080683.
- LICHNER, Miloš, – KARABOVÁ, Katarína: *Vybrané pohľady na latinských autorov kresťanského staroveku III.: Vysokoškolské učebné texty*. Trnava : Dobrá kniha, 2016. ISBN 978–80–8191–024–1.
- Малый Трѣбникъ. По благословѣнію святѣйшаго римскаго апостольскаго престола. РИМЪ : Въ тѣпографіи крѣптоферратскіа обители, 1947.

- MARINČÁK, Šimon: Obrad *Prothesis* liturgie Sv. Jána Chryzostoma vo vybraných slovanských tlačených liturgikonech 16.-17. storočia. In: *Studia theologica*, roč. 19, 2017, č. 3, s. 99 – 131.
- MÉLIA, Elie: L'acte ecclésial de la réconciliation dans l'Eglise Orthodoxe. In: *Revue de Droit Canonique*, roč. 34, 1984, s. 336 – 348.
- MORINUS, Johannes: *Commentarius historicus de disciplina in administratione sacramenti poenitentiae tredecim primis saeculis in Ecclesia Occidentali et huc usque in Orientali observanta, in decem libros distinctus...*, Příloha: *Codicum manuscriptorum, Poenitentialium...* Antverpy, 1682.
- PARENTI, Stefano – VELKOVSKA, Elena: *L'Eucologio Barberini greco 336*. 2. vyd. Roma : Edizioni liturgiche, 2000. ISBN 88-85918-99-9.
- RAES, Alfons: Les formulaires grecs du rite de la penitence. In: *Melanges en l'honneur de Monseigneur Michel Andrieu*. Strasbourg, 1956, s. 365 – 372.
- Трѣбникъ въ двухъ частахъ. Часть первая. Москва, 1894.
- Трѣбникъ. часть первая. По благословѣнiю святѣйшаго римскаго апостольскаго престола. РИМЪ : Въ тѣпографiи крѣптоферратскiа обители, 1945.
- Трѣбникъ въ двухъ частахъ. Часть первая. Москва, 1956.

Sekundární literatura

- ARRANZ, Miguel: La liturgie de l'Euchologe slave du Sinai. In: *Christianity among the Slavs. The Heritage of Saints Cyril and Methodius. Acts of the International Congress held on the Eleventh Centenary of the Death of St. Methodius, Rome, October 8-11, 1985*. Orientalia Christiana Analecta 231. Roma, 1988, s. 15 – 74. ISBN 88-7210-130-1.
- SV. ATANÁŠ: *Život sv. Antonína Poustevníka*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2010. ISBN 978-80-7412-041-1.
- BRIGHTMAN, Frank Edward: *Liturgies Eastern and Western*. Oxford, 1896.
- FRČEK, Jan: Euchologium Sinaiticum. Texte slave avec sources grecques et traduction française. In: *Patrologia Orientalis*, XXV, 3. Paris, 1943, s. 587 – 596.
- JAN MOSCHOS: *Pratum spirituale*. In: *Patrologia graeca*, 87, 2851 – 3116.
- MALTZEW, Alexej: *Die Sacramente der Orthodox-Katholischen Kirche des Morgenlandes*. Berlin, 1898.
- MRŇÁVEK, Tomáš: Exorcismy a exorcisté v byzantské tradici. In: *Parrésia. Revue pro východní křesťanství*, roč. 7, 2013, s. 11 – 106.
- SOFRONIOS: *Narratio miraculorum SS. Cyri et Ioannis sapientium anargyrorum*. In: *Patrologia graeca*, 87, 3424 – 3676.
- Svatá božská liturgie našeho otce svatého Jana Zlatoústého* (Schváleno Kongregací pro Východní církve, Řím 15. 7. 2006). Praha, 2007.

- THEODÓRÉTOS Z KYRRU: *Historia religiosa : bohumilá historie mnichů syrských*. [z originálních textů přeložil Jiří Pavlík] Praha : Benediktinské arciepatství sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 2005. ISBN 80-86882-00-4.
- VAŠICA, Josef: *Literární památky epochy velkomoravské 863-885*. Praha : Vyšehrad, 1996. ISBN 80-7021-169-5.
- Vie de Théodore de Sykéôn*. FESTUGIÈRE, André-Jean (ed.), sv. I. Texte grec, *Subsidia Hagiographica* 48, Bruxelles, 1970. ISSN 0777-8112.
- La Vita di San Nicola di Sion. Traduzione, note e commentario*. A cura di RUGGIERI, Vincenzo, Roma : Edizioni Orientalia Christiana, 2013. ISBN 978-88-97789-23-9.
- WAGNER, Georg: Bussdisziplin in der Tradition des Ostens. In: *Liturgie et rémission des péchés. Conférences Saint-Serge. XXe semaine d'études liturgiques* (Paris, 2-5 juillet 1973). Roma, 1975, s. 251 – 264.
- ŽEŇUCH, Peter: Rukopis s pravidly svetského a cirkevného života z prelomu 16. a 17. storočia v kontexte medzikonfesionálnych vzťahov pod Karpatmi. In: MARINČÁK, Šimon – ŽEŇUCH, Peter (eds.): *Medzikultúrne vzťahy východnej cirkvi s latinskou v uhorsku do konca 18. storočia*. Monotematický súbor štúdií. Orientalia et occidentalia. Košice; Bratislava, 2017, s. 45 – 69. ISBN 978-80-8191-074-6.

ThLic. Tomáš Mrnávek, ThD.
Centrum spirituality Východ – Západ Michala Lacka
Vedeckovýskumné pracovisko Teologickej fakulty
Trnavskej Univerzity v Košiciach
Komenského ulica 14
041 21 Košice
e-mail: tomas.mrnavek@email.cz

Recenzent: ThDr. PaedDr. Šimon Marinčák, PhD.